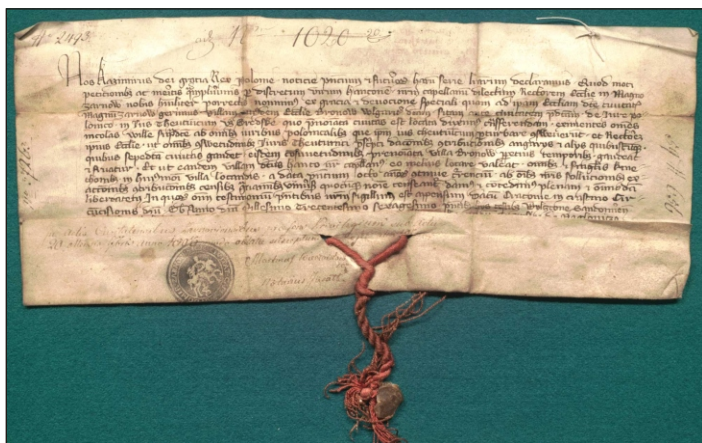

Żarnów w dobie rozkwitu feudalizmu (XIII - XV w.)

W 1195 roku książę **Mieszko III Stary** nadał ponownie klasztorowi w Trzemesznie dziesiątą miarę miodu z **grodu żarnowskiego**. Jest to świadectwo, że wokół Żarnowa rozwijało się **bartnictwo** i wielu mieszkańców czerpało z niego zyski. Już we wczesnym średniowieczu Polska słynęła jako „*kraina mlekiem i miodem płynąca*”, a święty Otton (1060-1139) pisał o Polakach: „(...) *nie dbali o wino, mając w piwie i miodzie tak wyborne napoje*”. Rozległa puszcza wokół Żarnowa stwarzała dla bartnictwa dobre warunki. **Osadnictwo** w kasztelanii żarnowskiej, przez cały okres średniowiecza natrafiało na wielkie trudności. W dobie rozdrobnienia dzielnicowego i osłabienia władzy książęcej na rzecz możnych, region był zagrożony agresją nieprzyjaciół. W XIII wieku największy strach i panikę budziły zawsze **najazdy Tatarów**, którzy odznaczali się niebывałym okrucieństwem, znakomitym przygotowaniem kondycyjnym i wysokim poziomem taktyki bojowej. Oni to co najmniej trzykrotnie, działając przez zaskoczenie, zapuszczali swe żagony w Opoczyńskie. Po raz pierwszy, w **1241 roku**, pod wodzą Kaidu, przybyli od strony Radomia przez Skrzyńsko. Omijając większe grody, pustoszyli i palili wsie oraz nieobronne osady. W **1260 roku**, dotarli w okolice Żarnowa i Opoczna, skąd z łupami i jeńcami przedarli się w okolice Kielc i Chęciny. W latach **1287-1288**, wkrótce po najeździe **Rusinów**, hordy tatarskie po raz kolejny wtargnęły na tutejsze ziemie. Wówczas niemal cały kraj został splądrowany i zapelniał się pożarami. Zapanowała trwoga, rozpacz i niepewność jutra, a głód i skrajna nędza stały się zjawiskiem nagminnym. Kasztelaneria została doszczętnie zniszczona i spustoszona. Po najazdach tatarskich przyszyły **litewskie**. Upamiętnił się nimi zwłaszcza rok **1350**. Cała północna część Małopolski została wtedy splądrowana i złupiona. Mimo rozmaitych kataklizmów, osadnictwo wciąż się odradzało, choć często występowały inne **klęski elementarne**, takie jak epidemie, susze i związane z nimi głód, a także pożary. Specjalne znaczenie w rozwoju Żarnowa miały **targi**, służące m.in. kontaktom grodu z ludnością okolicznych wsi.

O tym, że w Żarnowie od dawna istniało targowisko i miało przywileje, świadczy akt księcia **Leszka Białego z 1221 roku**: „*Młogie (?) filius ejusdem, qui de mandato meo libertatem proclamavit in foro de Sarnove*”. Największe znaczenie dla rozwoju tutejszych targów, miał fakt położenia Żarnowa na **szlaku wędrówek** kupców. W **1232 roku** we wsi **Miedzna**, książę sandomierski **Bolesław I** (1208-48), syn słynnego **Konrada Mazowieckiego**, wydał **przywilej** dla grodu żarnowskiego. Czytamy w nim: „(...) *colloquium in Meduna ante Sarnov*”. Do tej samej wsi, leżącej w pobliżu Żarnowa, w **1234 roku** ten sam książę **Bolesław**, zwołał **zjazd** możnowładców. W **1276 roku** książę **Bolesław Wstydlivy** uwolnił miasto Żarnów od wszelkich opłat i danin, potwierdził przynależność grodu do kolegiaty sandomierskiej i zwolnił mieszkańców Żarnowa i Sielca od obowiązku dostarczania podwód konnych. Kolegiata przeznaczyła parafię żarnowską na uposażenie kantora, urzędu duchownego w kapitule sandomierskiej. Dotychczasowe przywileje potwierdzają kolejni książęta na tronie krakowskim: **Leszek Czarny** w 1284 roku i **Bolesław II** w 1288 roku. Znaczenie gospodarcze i polityczne Żarnowa, doceniał niejednokrotnie książę i król Polski - **Władysław Łokietek**. W **1308 roku** uwolnił wsie należące do sulejowskiego klasztoru Cystersów od **cla** w Żarnowie i targowego w Piotrkowie. Świadczy to o istnieniu **komory celnej w Żarnowie**, które sytuowano na ważnych szlakach handlowych. W **1318 roku** Łokietek pozwolił kmieciom i mieszczanom z dóbr klasztoru sulejowskiego, sprzedawać w Żarnowie i Piotrkowie chleb, mięso, sól i inne produkty („*in foro Zarnoviensi et Pyotrkvien-si (...) panem, carnes, sal, pernas et alia particulariter seu membratim*”). Rozwojowi **targów** sprzyjało dogodne położenie Żarnowa na **traktach handlowych**. W **1454 roku**, wzmiankowana jest ważna droga z Radomia przez Skrzyńno, Opoczno, Żarnów, Przedbórz i biegnąca dalej na Śląsk, krzyżująca się w **Żarnowie** z głównym już w XII i XIII wieku traktem z Sandomierza i Opatowa w kierunku Wielkopolski.

Lokacja miasta na prawie niemieckim

W dniach **3-7 czerwca 1319 roku**, odbył się w Żarnowie ogólnopolski wiec możnowładców, przygotowujący koronację **Władysława Łokietka**. Uczestniczyli w nim możni i najważniejsi dostojnicy w Polsce, w tym arcybiskup gnieźnieński - metropolita **Janisław**. On to właśnie w **1320 roku**, koronował Łokietka na króla Polski, co zapoczątkowało proces zjednoczenia ziem polskich i położenie kresu zamętowi wewnętrznemu. Restytucja monarchii, nad którą w 1319 roku toczono obrady w Żarnowie, jest świadectwem dużego znaczenia grodu w XIV-wiecznej Polsce. Czasu **lokacji miasta Żarnowa**, z powodu braku źródeł, nie da się ustalić. Można jednak stwierdzić, że nastąpiła ona przed połową XIV wieku, w czasach **króla Kazimierza Wielkiego**, panującego w latach 1333-70. Jedną z hipotez wskazuje, iż nastąpiło to jeszcze w czasach Łokietka. W **1360 roku**, **Kazimierz Wielki** zezwolił **Hankowi**, swojemu kapelanowi i rektorowi żarnowskiego kościoła, przenieść na prawo niemieckie należącą do tej świątyni wieś **Bronów** (powyżej - kopia tego dokumentu z pieczęcią miejską). Przywilej ten określa Żarnów mianem „*civitas Magna Żarnov*”, rządzącym się prawem średzkiem. Nazwa miasta „*Wielki Żarnów*” jest dowodem, iż powstało ono przy dawnym żarnowskim, „starożytnym” grodzie i przerosło pierwotną osadę.

Niestety, nadanie praw miejskich Żarnowowi, zbiegło się z faktem utraty znaczenia **kasztelanii żarnowskiej**. Przyczyniło się do tego rozpowszechnienie **immunitetów** (zwolnienia ludności od powinności na rzecz księcia) lub rozdawnictwo dóbr, objętych przez autonomię kasztelańską. W miejscach kasztelanii, skupiającej dotąd pieczę nad sprawami wojskowymi, skarbowymi i sądowymi, powstawały **powiaty**. Na ich utworzenie, wpływ wywarła organizacja **sądów ziemskich**, a obszar objęty kompetencjami sądu, tworzył powiat. Miejsce, gdzie odbywały się tzw. „**roczniki**” tego sądu, stawało się centrum powiatu. Król **Kazimierz Wielki** siedzibę powiatu ulokował w mieście **Opocznie**, powstałym z XIII-wiecznej wsi **Opoczca**. Jak głosi legenda, wpływ na tę decyzję króla miała piękna **Esterka**, Żydówka zamieszkała w opoczyńskim grodzie. Opoczno, wchodzące w skład kasztelanii żarnowskiej w okresie rozdrobnienia feudalnego, stało się ośrodkiem nadrzędnym w stosunku do Żarnowa. I to mimo tego, iż lokowano je na prawie średzkim w tym samym okresie co Żarnów - przed 1360 rokiem. Powstał **powiatem opoczyńskim**, utworzonym w latach **1346-1368**, zarządzali **starostowie**, a pierwszym z nich był **Sobek z Wysokowic**. W **1414** (według ks. Jana Wiśniewskiego) lub **1415 roku** (według „*Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego...*”), Żarnów otrzymał z rąk króla **Władysława II Jagiełły** **miejskie prawo magdeburskie**. Natomiast w **1417 roku** tenże monarcha potwierdził wszystkie **przywileje miejskie**, nadane dla Żarnowa w przeszłości przez książęta i królów Polski. W XIV wieku Żarnów był - jak na ówczesne czasy - dużym miastem (znacznie większym od Opoczna), liczył bowiem **tyśiąc mieszkańców** (a więc tyle samo, ile pod koniec XX wieku!). To dużo, zważywszy na fakt, iż ludność największych polskich miast sięgała 10 tysięcy osób. Tyle liczył **Kraków**, a także **Wrocław**, **Toruń** i **Gdańsk**. Stolicę księstwa (a potem województwa) - **Sandomierz**, zamieszkiwało 2,5 tysiąca, a np. **Wiślicę** i **Zawichost** - po pół tysiąca mieszkańców. Według **Jana Długosza** (1415-80), w latach siedemdziesiątych XV wieku „*stało w Żarnowie 125 domów mieszkalnych*”, co w powiązaniu z faktem, iż wszystkie rodziny były wówczas wielopokoleniowe i wielodzietne, potwierdza informacje o liczbie ludności Żarnowa sięgającej 1000 osób. W **1512 roku** „*miął Żarnów swój urząd miejski złożony z rajców i notariusza*”.